

A külföldi magyar kulturális intézetek és könyvtáraik

A külföldi magyar intézetek könyvtáiról a könyvtári szaksajtó hasábjain utoljára 1991–1992-ben látott napvilágot átfogó körkép. Az akkori bemutatkozás annál inkább indokolt volt, mert a hazai és a kelet-európai rendszerváltozások alapján változtatták meg azokat a külső és belső körülményeket, amelyek meghatározták a kulturális intézetek és könyvtáraik működési feltételeit, sőt a nehéz gazdasági helyzet okozta szűkös anyagi körülmények esetenként további fennmaradásukat is kétségessé tették. Ebben a helyzetben át kellett gondolni, milyen funkciói vannak a kulturális intézeteknek a magyar kultúra közvetítésében, a kulturális dialógus esélyeinek megteremtésében, amelyek indokoltá teszik további fennmaradásukat a megújult Európában és a nagyvilágban, és miképpen illeszkedhetnek ebbe a munkába a könyvtárak, amelyek hagyományosan annak az írott kultúrának a megőrzői és továbbadói, amely kultúra (dívatos kifejezéssel a Gutenberg-galaxis) maga is válságba került a XX. század végére.

Most, az Európai Unióhoz való csatlakozás másnapján – amely csemény bizonyos szempontból a másfél évtizeddel ezelőtt elkezdődött változások lezárásaként is felfogható – időszerűnek tűnik egy új körkép felvázolása arról, miben különbözik az intézeti könyvtárak állapota a korábitól, mennyire töltik be szerepüket a magyar kultúra továbbításában a befogadó ország felé, és mennyiben tudtak alkalmazkodni eszközeikben és módszereikben az információk kor kihívásaihoz.

A jelenlegi helyzet jobb megértéséhez írásom első részében a külföldi kulturális intézetek hálózatának kialakulását és módosulásait szeretném röviden bemutatni a kezdetektől napjainkig. Ezt követően egyenkénti bemutatásukkal áttekinteném a könyvtárak mai helyzetét. A befejező részben pedig megpróbálom felvázolni azokat a feladatokat és terveket, amelyek végrehajtása a közeljövő feladata lesz, és amelyek fontosak lennének a könyvtárak korszerűbb és célirányosabb működésének biztosításához.

A kulturális intézetek és könyvtáraik történeti fejlődése

Köztudott, hogy a mai intézeti hálózat elődje az 1920-as években, gróf Klebelsberg Kunó kultuszminisztersége alatt alakult ki. Ám már a XIX. században fölmerült (főként történész körökben), hogy a külföldön (Bécsben, Rómában, Isztambulban) található magyar vonatkozású emlékek felkutatása csak állami ösztöndíjakkal képzelhető el, komolyabb eredmény csak kutatási tervek kidolgozásával, egymásra épülő és nem párhuzamos projektekkel valósítható meg. Ugyancsak több évszázados hagyománya volt a külföldi értelmiségi elitképzésnek, a peregrinációnak, amelynek Rómában és Bécsben intézményes formái is kialakultak (Pápai Né-

met–Magyar Egyetem, Pázmáneum, Theresianum). 1895-ben Rómában Fraknói Vilmos püspök alapított történeti intézetet és művészházat a vatikáni levéltár magyar vonatkozású anyagainak feltárásához, illetve művészettörténeti és régészeti kutatásokhoz. Az intézmény 1913-ban a magyar állam tulajdonába került, és működését a Magyar Tudományos Akadémia felügyelte. A berlini Humboldt Egyetem keretein belül 1916-ban alapítottak Magyar Intézetet Gragger Róbert szervezésében. Ideiglenesen, 1917–18-ban Isztambulban is létezett egy, a magyar állam által fenntartott intézet, amelynek Klebelsberg volt az ügyvezető alelnöke. Ki kell emelni, hogy Berlinben és Rómában az intézetekhez kapcsolódó könyvtár is jelentős volt, különösen a Fraknói-gyűjtemény volt gazdag értékes régi nyomtatványokban.

Az intézeti hálózat, a collegium hungaricumok szervezetének tudatos kialakítása azonban Klebelsberg nevéhez köthető, aki a trianoni összeomlás után, az általa meghirdetett „kultúrfőlny” gondolatának részeként törekedett a külföldi elitképzés intézményes hátterének megteremtésére, amely képzés helyszínéiként magától értetődően adódtak azok a városok, ahol eleve szükség volt a magyar vonatkozású források föltárására, összegyűjtésére és kiadására. Cél volt természetesen a magyar kulturális értékek külföldi terjesztése, a háború után külföldön kialakult negatív magyarságkép javítása is, amely a szűk diplomáciai mozgástér miatt hagyományos eszközökkel nem volt elérhető. Elsőként, 1920-ban a Bécsi Magyar Történetkutató Intézetet hozták létre, majd 1923-ban a Római Magyar Történeti Intézetet. Hozzájuk hasonlóan a magyar állam tulajdonában volt az 1924-ben Bécsben és Berlinben, majd az 1928-ban Rómában megnyílt Collegium Hungaricum, ezek már több szakterületről fogadtak ösztöndíjasokat. A párizsi magyar ösztöndíjasok istápolására 1927-ben állította föl a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a Franciaországi Magyar Tanulmányi Központot (1941-től Párizsi Magyar Intézet). Az egységesség, az áttekinthetőség biztosítására, az addigi eredmények kodifikálására hozták meg „A külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség céljait szolgáló ösztöndíjakról” szóló 1927:XIII. törvénycikket, amely a kiutazó ösztöndíjasok kiválasztására létrehozta a neves tudósokból és ismert művészekből álló Országos Ösztöndíjtanácsot. A magyar történelemben azóta is példátlan méretű kulturális költségvetés biztosította mindehhez az anyagi alapot. Az intézetek könyvtárait az ösztöndíjasok igényeinek megfelelően alakították ki.

A gazdasági világválság és annak következményeképp a külföldi magyar intézetek addigi támogatásának csökkentése komoly gondokat okozott a Collegium Hungaricumok fenntartása terén. Ennek ellenére a második világháború kitöréséig terjedő időszak több intézet első aranykorának tekinthető. A harmincas években egy új intézet alakult, Varsóban, de ez néhány évi működés után, a II. világháború kitörésével szüneteltetni kényszerült tevékenységét egészen 1948-ig. 1935-ben gyakorlatilag egyesítették a bécsi Történetkutató Intézet és a Collegium Hungaricum könyvtárát, amely így 22-23 000 kötetével a berlini után a második legnagyobb intézeti könyvgyűjtemény lett, és minőségében is sokat javult. A II. világháború alatt, 1943-ban a lebombázott berlini magyar nagykövetség elfoglalta az ottani Collegium Hungaricum épületét, és bár egy ideig még ösztöndíjasok is laktak az intézetben, 1944 őszén a Dorotheenstrassén levő épület is elpusztult, a Collegium évtizedekre megszűnt. 1942-ben egy rövid életű intézet létesült a semleges Svédország fővárosában, Stockholmban, és egy Magyar Tájékoztató Könyvtár a szintén semleges Svájcban (ez utóbbi rövid ideig a háború után is működött).

A II. világháború utáni rövid, átmeneti időszakban történtek kísérletek a kulturális intézetek hálózatának újjáépítésére és új intézetek alapítására is, már amennyire a szűkös anyagi lehetőségek és a gyorsan változó politikai széljárás engedte. 1947-ben Szófiában, 1952-ben Prágában kezdte meg működését kulturális intézet, természetesen már az új idők szellemének megfelelő módon, inkább kulturális kirendeltségként, mint tudományos műhelyként. A feszült kelet–nyugati viszonyoknak megfelelően Londonban csak 1947–1950 között állt fenn intézet, a bécsi kulturális–tudományos intézmények pedig 1950 után gyakorlatilag szüneteltették működésüket. 1961-ben a volt magyar királyi testőrség patinás palotáját is eladták, a könyvtár állományát hazaszállították (a Bécsi Collegium Hungaricum 1963-ban nyitotta meg kapuit a mai helyén). A Római Magyar Akadémia a nagykövetség része lett, és megfosztották önálló tudományos és művészeti intézeti jellegétől, pusztán propaganda célokat szolgált. A Fraknoi-gyűjtemény legértékesebb részeit hazaszállították, más része elkallódott, vagy a rossz tárolási körülmények miatt még a könyvtár 1980-as átépítése előtt megsemmisült, a megmaradt állomány pedig jórészt feldolgozatlan maradt. A „hidegháború” alatt a Párizsi Magyar Intézet tevékenysége nem szűnt meg teljesen, csak visszafogottabbá vált. Fokozatos változás csak a hatvanas évektől volt tapasztalható. A külföldi kulturális és tudományos programok szervezésének újraindítása persze eredendően az a távlatosabb célzattal történt, hogy közvetett módon bizonyítsa a nemzetközi közvéleménynek: Magyarországon nincs elnyomás, semmi sem korlátozza a művészi–szellemi alkotómunkát. Am ha a produkció kellően magas színvonalú volt, akkor önmagában, a politikai körítés nélkül is önkéntelenül hatni kezdett.

A hetvenes évektől kezdve újabb intézetek alakultak. 1973-ban megnyílt a berlini Magyar Ház, mely korának legnagyobb magyar intézetévé vált, és a keményvonalas NDK-ban nagy népszerűségnek örvendett az ottanihoz képest nyitottabb, színesebb kulturális kínálatával. 1974-ben Kairóban alapítottak intézetet, amely ugyan 1977-től, a korabeli politikai kapcsolatok elhidegülése következtében a kairói Magyar Nagykövetség részeként működő Kulturális Tanácsosi Hivatallá (KTH) alakult át, de azóta is kulturális diplomáciai feladatokat lát el, részt vesz a magyar régészeti missziók szervezésében, az ásatások adminisztrációs előkészítésében és lebonyolításában. 1978 óta kicsiny, de India kulturális életében nagy tekintélyt kivívott intézet működik Újdelhiben. A helsinki Magyar Kulturális és Tudományos Központ 1980-ban nyílt meg a finn fővárosban, kezdetektől otthont adva a Finn–Magyar Társaság (FMT) országos központjának is. Magyarország és Finnország nyelvrokonságban gyökerező erős érzelmi kötődése sajátos feltételrendszert biztosít az intézet számára.

Sajnos, az ebben az időszakban alapított vagy átalakított könyvtárak nem érték el elődeik színvonalát: többnyire inkább egy jól-rosszul összeállított művelődési ház könyvtárára emlékeztettek, mintsem tudományos kutatóhelyre, és leginkább a helyi magyar kolónia igényeihez alkalmazkodtak. A másik célközönség, a Magyarország iránt érdeklődő helyiek számára sok esetben behatároló tényező volt az az 1987-ig központilag Magyarországról az OSZK által kiküldött könyvanyag, amely természetéből kifolyólag döntő mértékben magyar nyelvű volt. Ezért a magyarul nem tudó látogatók számára inkább a zenei anyagnak, a turisztikai brosúráknak és a számos esetben a könyvtárak keretein belül megrendezett nyelvtanfolyamoknak lehetett a legnagyobb vonzereje. A befogadó országban megjelent műfordítások, egyébként

hungarikumok beszerzése ugyanakkor sokszor anyagi, másszor politikai–ideológiai akadályokba ütközött. A nyolcvanas évek második felétől az intézetek már maguk dönthették el a Budapestről kapott ajánlójegyzékek alapján, a helyi viszonyokat figyelembe véve, hogy milyen könyveket, periodikákat szeretnének beszerezni, de ekkorra a szűkülő anyagi lehetőségek váltak korlátozó tényezővé. Ezért a kilencvenes évek elejére az intézeti könyvtárak állománya jelentős részben elavult, hatvanas–hetvenes évekbeli kiadványokból állt. További problémát jelentett a könyvtári helyiségek szűkösége, rossz elhelyezése, a könyvtárak tevékenységének az intézeteken belüli periférikus jellege, végül pedig az a tény, hogy a kezelésüket szinte kivétel nélkül szakképzetlenek, többnyire a kiküldöttek munka nélkül maradt házastársai végezték. Ezen hiányosságokat csak részben lehetett orvosolni a könyvtár munkatársak jelentős részének nem lankadó lelkesedésével és az OSZK által nyújtott szakmai segítséggel.

A rendszerváltozás anyagilag nehéz helyzetbe hozta a kulturális diplomáciát, így az intézeti hálózatot is. Szerencsére intézetbezárásra nem került sor, de csak szigorú takarékosági intézkedésekkel, a személyzet létszámának jelentős csökkentésével lehetett biztosítani az intézetek fennmaradását. Ez a folyamat nem kedvezett az amúgy sem előtérben lévő könyvtáraknak. A beszerzésre fordítható források tovább csökkentek; a szállítás megszervezése, részben költségtakarékossági okokból, átkerült az OSZK-ból a kulturális életért felelős minisztériumba. A pénzhiány következtében ritkábban kerülhetett sor szakmai ellenőrzésre, állományrevízióra is, pedig a fentebb jelzett okokból (elavult állomány, szakképzetlen kezelők) erre fokozottan szükség lett volna.

Ugyanakkor az évtizedes hiányokat bepótolandó több új kulturális intézet létesült, sőt az alapítások dinamikája még a „hőskort”, a húszas évek tempóját is meghaladta. Egy 1987-es magyar–német megállapodás alapján 1990-ben nyílt meg a stuttgarti Magyar Kulturális és Tájékoztatási Központ Baden-Württemberg tartományban, ahol számos, a II. világháború után kitelepített német és emigráns magyar letelepedése biztosítja az élénk érdeklődést hazánk iránt.

Két olyan szomszédos országban is nyílt intézet, ahol a kisebbségi magyarság nagy létszáma, identitásának erősítése és az ott élő népekkel való kulturális kapcsolatok bővítése erőteljesen indokolta ezt: 1991-ben vált önállóvá prágai anyaintézetétől Magyarország pozsonyi kulturális intézete, 1992-ben pedig hosszas küzdelmek és tárgyalások után megnyitotta kapuit a Bukaresti Magyar Kulturális Központ (már egy 1969-es magyar–román kormányközi megállapodás megfogalmazta a kölcsönösségi alapon működtetendő intézetek megnyitásának szándékát).

Szintén hosszas előkészítő munka után, 1990-ben nyílt meg a moszkvai Magyar Kulturális, Tudományos és Tájékoztatási Központ, az oroszországi levéltárakban folyó hungarikakutatás koordinálására pedig 2001-ben a moszkvai intézethez kapcsolódóan Levéltári Intézet kezdte meg működését.

1998-ban nyílt meg a londoni Magyar Kulturális Központ, amelynek munkáját a hagyományos kultúrdiplomácia fogalmán is túllépve az ún. közszolgálati diplomácia, az erőteljes kommunikációs politika jellemzi. Eddigi tevékenységének csúcspontja a jelenleg is zajló „Magyar Magic” kulturális évad megszervezése, lebonyolítása.

A megalapítása, 1992. szeptember 13-a óta a helsinki intézet alárendeltségébe tartozó Tallinni Magyar Kulturális Iroda, majd 2000. február 21-étől Tallinni Ma-

gyar Intézet 2001. október 1-jei hatállyal önálló intézetté vált, és az észtszágai feladatok mellett átvette a helsinki intézet baltikumi feladatait is.

A New York-i Magyar Kulturális Központ 2001. december 4-én nyílt meg, de az intézet valódi működésének megindításához a jogi környezet további tisztázására van még szükség.

Az intézeti könyvtárak jelenlegi helyzete

A jelenleg 17 intézetből álló hálózat működésének irányítását, felügyeletét és ellenőrzését 2000. január 1-jétől a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (NKÖM) által létrehozott Kulturális Intézetek Igazgatósága (KII) végzi. A 11/200. (II. 8.) számú kormányrendelet – amely többek között szabályozza az intézethálózat jogi és szervezeti kereteit, célját, tevékenységét – az intézetek két típusát különbözteti meg: a kulturális intézeteket és a collegium hungaricumokat (Bécs, Berlin, Moszkva, Párizs, Róma). A kulturális intézetek esetében a magyar kultúra (beleértve a határon túlit is) külföldi bemutatása, az egyetemes magyar kulturális örökség közkinccsé tétele, valamint a kortárs művészeti–kulturális értékek közvetítése az alapvető feladat, amelyhez eltérő mértékben oktatási és tudományos funkciók is kapcsolódhatnak. A collegium hungaricumok a fenti alapfeladatokon kívül közvetlenül részt vesznek a közös tudományos kutatások szervezésében, az ösztöndíjasok fogadásában és elhelyezésében, segítik munkájukat, tudományos kutatásokat végeznek, és azok eredményeit rendszeresen közzéteszik. A collegium hungaricum-típusú működéssel kapcsolatos, részletes szakmai koncepció kidolgozása a collegium hungaricumok igazgatóinak és a KII közreműködésével jelenleg is zajlanak. Az intézeti könyvtárak munkájának segítségét, a megrendelt hazai könyvanyag beszerzését, a kapcsolattartást a KII könyvtári referense végzi, a szakmai felügyelet a NKÖM Könyvtári Főosztályához tartozik.

Az intézeti könyvtárak tevékenységének a fenti feltételrendszerbe kell beilleszkednie. Egyrészt az általuk gyűjtött információhordozókon keresztül kell ismertté tenniük a magyar kulturális értékeket és tudományos eredményeket az adott országban. Ezért figyelmüknek, az általános tájékoztató irodalmon túl, ki kell terjednie a magyar irodalom, nyelvészet, művészet, néprajz, történelem és országismeret körébe tartozó dokumentumok gyűjtésére, de az egyéb, magyar vonatkozású társadalom- és természettudományos területekre is gondot kell fordítaniuk. Hasznos, hogy a célközönség kiszélesítése érdekében, minél nagyobb arányban a befogadó ország nyelven vagy legalább valamely világnyelven tudják nyújtani mind ezeket. Másrészt az oda látogató magyarokat megfelelő információkkal kell ellátniuk az adott országról, népről. Emellett figyelemmel kell kísérniük a működési területükön megjelenő magyar vonatkozású kiadványokat, arról tájékoztatást kell nyújtaniuk az OSZK-nak, és lehetőség szerint eljuttatni azokat oda. Természetesen a könyvtárnak alapfeladata az intézeti programokba, rendezvényekbe való bekapcsolódás, segítségnyújtás.

Ezen általános elvárásokon túl minden könyvtárnak számításba kell vennie intézete speciális feladatait és környezete sajátosságait is. Lényeges kérdés, hogy mekkora magyar kolónia, esetleg magyar kisebbség található az adott területen, mivel hagyományosan a legtöbb intézeti könyvtárban ők alkotják a törzsközön-

séget. Fontos szempont, hogy található-e más hungarológiai gyűjtemény, tanszék, lektorátus az országban, mert egyrészt az ilyen könyvtárak léte (főként a tudományos irodalom terén) jelentős terheket levehet az intézet válláról, másrészt számítani kell rá, hogy a magyar nyelvvel, kultúrával ismerkedő hallgatók tanulmányaik során fel fogják keresni a magyar kulturális kirendeltséget is. Ha nincsenek ilyen intézmények, sok esetben a magyar nyelv oktatásának megszervezése, így az ehhez szükséges tananyagok, szótárak biztosítása is az intézet feladata lehet. Amennyiben a könyvtár egy Collegium Hungaricumban működik, tekintettel kell lenni az ösztöndíjasok érdeklődésre, kutatási területére, és tudományterületük alapvető referenciaindalmának beszerzésével kell segítenie munkájukat.

Kérdés, hogy mindezen feladatok ellátásához adott-e az anyagi és személyi háttér? Az 1995–96-os pénzügyi mélypontot követően az ezredforduló körüli években örvendetesen nőtt az intézetek működtetésére szolgáló költségvetési támogatás, amely a könyvtárak helyzetére is kihatott. Nagyobb összegek jutottak a könyvtári állomány fejlesztésére, a korábbi hiányok pótlására, megindult a könyvtárak gépesítése (hardverek beszerzése, könyvtári programok telepítése, internet-hozzáférés biztosítása). Lehetőség nyílt a rendszeresebb szakmai ellenőrzések lebonyolítására, a leltárra, az avult vagy fölöslegessé vált állományrészek selejtezésére. Az elmúlt években elkészült a könyvtárak gyűjtőköri leírása. 2000 óta hagyománnyá vált, hogy az Ünnepi Könyvhét alkalmából hazahívják a jelentősebb intézeti könyvtárak munkatársait, hogy közvetlenül megismerhessék a legfrissebb hazai könyvtermést, és alkalmuk nyíljon az egymás közti és külső szakemberekkel folytatott szakmai megbeszélésekre. Idén könyvtárosaink első alkalommal vesznek részt a külföldön élő magyar könyvtárosok VI. világtalálkozásán.

Sajnos, a korábbi időszakból öröklött hiányosságok, problémák egy része továbbra is fennáll. A könyvtárak egy része helyhiánnyal küzd, vagy nem megfelelő helyiségben működik (több helyiségre osztott állomány, nem megfelelő polcrendszer, a könyvtár olyan, nyilvános rendezvények megtartására is szolgáló helyiségben van, ahol nehezen megoldható az állományvédelem). Az évtizedek alatt kialakult állományhiányok még antikváriumokból is nehezen pótolhatóak. Némileg javít a helyzeten, hogy a KII fenntart egy átmenő könyvraktárat, ahol részben a jövődi könyvtáralapításhoz nélkülözhetetlen alapkönyveket gyűjti, másrészt az egyes intézeti leltárak során kiselejtezett, de más könyvtárakban még hasznosítható duplumokat tárolja. Gondot jelent ugyanakkor a kurrens folyóiratok késedelmes kijutása az intézetekbe, mert a hetes csúszások miatt a napi- és hetilapok aktualitásokat veszíthetik.

A kilencvenes években lezajlott létszámcsoökkentések után a legtöbb könyvtárban helyi, bár szakképesítéssel többnyire nem rendelkező, de magyar származású vagy a magyar kultúrát jól ismerő alkalmazott dolgozik. Megjegyzendő, hogy a sok éves vagy évtizedes tapasztalat, a lelkesedés számos tekintetben pótolhatja a könyvtárosi végzettség hiányát. Hosszabb távon azonban mindenképp hasznos lenne, hogy legalább a nagyobb állománnyal rendelkező, collegium hungaricum-típusú intézetek könyvtárainak mindegyikében szakképzett, korszerű tudással rendelkező könyvtáros-informatikus kapjon alkalmazást.

Ez utóbbi azért is tűnik fontosnak, mert az elmúlt másfél évtized tendenciái alapján az intézeti könyvtárak kettős kihívás előtt állnak: egyrészt a befogadó társadalom változásai val módosul szerepük a magyar kultúra helyi átadásában, másrészt az

információs forradalom következményeképp kell kitágítaniuk hagyományos, eddig főként a nyomtatott irodalom bemutatására épülő szerepkörüket. E két szempont azonban számos tekintetben összefügg. Az egyre inkább a vizuálisan, gyorsan befo-
gadható információkra épülő, „on-line” világban az intézetek kitűzött céljainak el-
éréséhez nem elegendő, ha csupán egy jól-rosszul összeállított hungarológiai alap-
könyvtár áll az érdeklődők rendelkezésére (főként ha a könyvanyag nagyrészt csak
a helyiek számára nem érthető magyar nyelven hozzáférhető), hanem naprakész,
színvonalas, a könyvtár falain kívülről is hozzáférhető információt kell nyújtani. A
hatékony tevékenység alapjait egy olyan, a magyar kultúra minden területét átölelő
referenzszanyag képezheti (collegium hungaricum-könyvtárak esetén az ösztöndíja-
sok kutatási céljait szolgáló tudományos alapkönyvekkel kiegészítve), amibe be-
tartoznak a nyomtatott irodalom kívül nem csupán a zenei és prózai CD-k, videók,
DVD-k és multimédiás CD-ROM-ok, hanem az interneten fellelhető, Magyaror-
szággal, a magyar kultúrával foglalkozó anyagok is. Az intézeti könyvtárak ez irá-
nyú fejlesztésére az első lépések már megtörténtek, de az adott költségvetési keretek
csak nehezen teszik lehetővé, hogy a könyvállomány kielégítő fejlesztése mellett a
nem hagyományos dokumentumok beszerzésére is jusson elég pénz (gondoljunk
csak például a DVD-filmek borsos árára). Legtöbb helyen gondot okoz az egyre
kevésbé használható hagyományos lemezen található zenei állomány. Sajnos, az
intézeti könyvtárak speciális helyzetükből kifolyólag a legtöbb, a hazai könyvtárak
számára kiírt pályázati lehetőségből ki vannak zárva.

E rövid, általános helyzetelemzés után szeretném röviden bemutatni a külön-
böző intézeti könyvtárakat is az igazgatóságunkra beküldött 2003-as és 2004-es
jelentések alapján.

Bécsi Collegium Hungaricum

Az egyik legnagyobb és egyben az egyik legrendezettebb intézeti könyvtár. Az
épület 1997-es átépítése során a könyvtár megszépült, de méreteiben nem vál-
tozott. Könyvállománya majd' 12 000 kötetre rúg, amelyhez 39 kurrens folyó-
irat, több mint 1000 hanglemez, 791 videokazetta, 300 CD-lemez és 146 CD-
ROM tartozik. Az intézetek közül elsőként kezdett hozzá még 1992-ben a
számítógépes katalogizáláshoz, az állomány nagy része már gépre került. Az
időközben elavult ISIS-alapú rendszert a közeljövőben le kellene cserélni, hogy
a katalógus az interneten is megjelenhessen. A könyvtárat döntő mértékben a
Bécsben tartózkodó, tanuló, dolgozó magyarok, illetve magyar származásúak
használják (874 beíratkozott olvasó, 2641 látogató). A könyvtárat két szerző-
désses alkalmazott működteti (egyik közülük szakképzett).

Berlini Magyar Ház

A könyvtár állománya a tavaly végrehajtott selejtezés után kb. 7000 kötetre
csökkent, amelynek 80 százaléka magyar nyelvű. A valaha közel tízezres állo-
mány nagy mértékű apasztását (amely már 1993-ban elkezdődött) a hetvenes
években kiszállított anyag nagymérvű elavulása és a kínzó helyhiány indokolta.
Szerencsére a berlini Humboldt Egyetem gazdag hungarológiai gyűjteménye
lehetővé teszi, hogy az intézeti könyvtár főként a szépirodalomra és a magyar
kultúrára, országismeretre vonatkozó referenzanyag gyűjtésére koncentrálhas-
son. A helyhiány pedig remélhetőleg megoldódik, ha az intézet 2006 elején

átköltözhet az egyetem tőszomszédságában álló új épületébe, amely a háború előtti Collegium Hungaricum régi telkén fog felépülni. A rendszeres látogatók (100–150 fő) többsége magyar, de az utóbbi időben egyre több hungarológiaiával foglalkozó egyetemi hallgató is igénybe veszi a könyvtár szolgáltatásait. Az állományhoz még 21 kurrens időszakos kiadvány, több mint 500 videokazetta és kisebb mennyiségű CD és CD-ROM is tartozik. A közelmúltban kezdődött a könyvtári állomány számítógépre vitele. A kölcsönözhető filmek listája a könyvtár honlapján megtalálható. A könyvtárat helyi alkalmazott működteti.

Bukaresti Magyar Kulturális Központ

Az 1992-ben alapított intézet könyvtára jelenleg kb. 6500 leltári egységet tartalmaz, 23 magyarországi és 20 romániai időszakos kiadványt rendel meg. Az állomány számítógépre vitele 2002 óta zajlik. A beíratkozott olvasók száma 300 fölött van, de a könyvtár látogatottsága (főként hungarológus diákok, valamint bukaresti magyar és román értelmiségiek fordulnak meg itt) ennél lényegesen magasabb. Mivel a könyvtári dokumentumok visszaszerzésének jogi körülményei Romániában nincsenek kellőképp tisztázva, kölcsönözni csak a régebbi folyóiratszámokat lehet, egyéb dokumentumok csak helyben olvashatóak. A könyvtár törekszik minél nagyobb mértékben idegen nyelvű (főként román) kiadványokat beszerezni, hogy jobban kielégítse a román értelmiség Magyarországra vonatkozó információigényét. A könyvbeszerzések során figyelembe veszik a bukaresti Hungarológia Tanszék oktatóprogramját, tanárainak és diákjainak könyvigényét. Prioritása van a korszerű CD-ROM-tár kiépítésének. A könyvtárban helyi alkalmazott dolgozik.

Delhi Magyar Tájékoztatói és Kulturális Központ

A közel 3000 kötetből álló könyvtár, viszonylag szerény méretei ellenére, egész Ázsiában egyedülálló hungarológiai gyűjtemény, amely az intézet tevékenységének támogatásán túl, háttérrel nyújt az intézetben és a Delhi Egyetemen folyó nyelvtanításhoz, anyagot biztosít a magyar irodalmat indiai nyelvekre átültetni kívánó fordítóknak, turisztikai információt nyújt a Magyarországra utazóknak, nyomon követi a magyar–indiai kapcsolatok jelenét és múltját. A helyi igényeknek megfelelően főként angol nyelvű dokumentumokat gyűjt, nagy az igény a szótárakra is. Speciális problémát jelent a mostoha éghajlati körülmények között az állományvédelem megoldása. Az intézet film- és videotára helyi szinten jelentős, alkalmanként helyet biztosít a saját vetítőteremmel nem rendelkező EU-országok nagykövetségeinek is legjobb hazai alkotásaik bemutatására. A könyvtárban helyi (magyar származású) alkalmazottat foglalkoztatnak.

Helsinki Magyar Kulturális és Tudományos Központ

2002-ben a finn főváros központjában található épületbe költözött az intézet, és ez optimális feltételeket biztosít a 4200 kötetes könyvtár számára. A váltással az olvasók és kölcsönzők száma is a korábbinak többszörösére nőtt. Kertész Imre Nobel-díja (több más intézetéhez hasonlóan) robbanásszerű kereslethez vezetett az író művei iránt. A könyvtár legnépszerűbb részlege a videotár, ezért a gyorsan romló állagú videokazetták mellett fokozottan törekednek a klasszikus magyar filmek DVD-n való beszerzésére. 2003-ban megtörtént az elavult, finn fejleszt-

tésű könyvtári program korszerűbbre cserélése. A könyvtárosi feladatokat az intézet szervező titkára látja el.

Kairói Kulturális Tanácsos Hivatala

A Hivatal 2700 kötetes könyvtárának több célt kell szolgálnia. Mivel Egyiptomban, sőt az egész régióban nincs más hungarológiai gyűjtemény, minden alapvető információt biztosítani kell Magyarországról magyar és idegen nyelven. Az Egyiptomban tartózkodó kutatók, diákok számára egy szerény egyiptológiai, arabisztikai és a térség egyéb fontos tudnivalóira irányuló alapkönyvtárat biztosít. Külön figyelmet fordít a magyar orientalisták, arabisták és egyiptológusok műveire. Gyűjti az arab nyelvű hungarikákat és a magyar irodalom angol nyelvű műfordításait is.

Londoni Magyar Kulturális Központ

A még csak néhány éve létező intézet könyvtára mintegy 1300 könyvtári egységből áll. Az állomány címlistája az intézet honlapján megtalálható. Az elmúlt évek könyveszerzésénél figyelmet fordítottak arra, hogy olyan képzőművészeti kiadványokat is megrendeljenek, amelyek a jelenleg is folyó magyar kulturális évad kiállításaihoz szolgálhatnak promóciós anyagként. A könyvtárhoz nemcsak Nagy-Britanniából fordulnak nagy számban személyesen és elektronikus levélben információszerzés céljából, hanem több, Magyarországról érkező brit vonatkozású kérésnek sikerült eleget tenni. Az Angliai Magyarok Országos Szervezete által évente rendezett irodalmi versenyhez is a könyvtár szerzi be a jutalmkönyveket. A gyűjteményt helyi alkalmazott kezeli.

Moszkvai Magyar Kulturális, Tudományos és Tájékoztatási Központ

A könyvtári állomány 6500 kötetből áll, amelyhez csaknem 400 darab VHS-kazetta, néhány száz darab lemez és CD tartozik. Az orosz közvélemény-formáló értelmiség tájékoztatásán kívül az intézmény gondot fordít az Oroszország területén élő rokon népekkel kapcsolatos irodalom gyűjtésére is. 2003-ban 210 látogatója volt a könyvtárnak, számos telefonon történő információkérés is kielégítettek. Folyamatban van a könyvtár collegium hungaricum-igényeknek megfelelő átalakítása és számítástechnikai fejlesztése.

New York-i Magyar Kulturális Központ

Az intézet helyzetéből adódóan nem rendelkezik komolyabb könyvgyűjteménnyel, csak néhány, a munka elvégzéséhez szükséges kézikönyvvel és CD-ROM-mal.

Párizsi Magyar Intézet

A nagy múltú intézet könyvtára (körülbelül 9700 leltári tétel) helyhiánnyal küzd: a könyvanyag jelentős részét a pincében kell elhelyezni. Az állomány számítógépre vitele megkezdődött. A gyűjtemény folyamatosan kap könyvadományokat Franciaországban élő magyar, illetve magyar származású támogatóktól, az állományba nem illő részeket a munkatársak tematikusan osztályozzák, és igyekeznek más intézményekbe eljuttatni. A könyvtárnak jelenleg 137 beíratkozott (kölcsonzó) olvasója van, de a tényleges látogatók száma en-

nél jóval magasabb. Mivel a könyvtár az intézet egyetlen ülőhellyel rendelkező nyilvános fogadóhelyisége, általános tájékoztató helyként működik. Emellett a törzsolvasók jelentős hányada a magyar sajtótermékekért és a műholdon fogható magyar tévécsatornák megtekintéséért is látogatja az intézményt. Itt is a könyvtár egyik legnépszerűbb szolgáltatása a CD- és videokölcsönzés. Egy informatikus-könyvtáros és egy helyi alkalmazott olvasószolgálatos végzi a könyvtárral kapcsolatos munkákat.

Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, Pozsony

Az intézet – speciális helyzetéből adódóan – a magyar kultúra szlovákiai reprezentálásán, népszerűsítésén túl missziójának tartja a magyarországi magyar és szlovák kultúra ismert és kevésbé ismert alkotásainak, illetve alkotóinak szlovákiai bemutatását, valamint külön hangsúlyt helyez a szlovákiai magyar kultúra ápolására, felkarolására. Emellett feladatának tartja a kárpát-medencei és a nyugati magyar kultúra egészének bemutatását a Szlovák Köztársaság területén. Ennek keretében a kultúra eszközeivel járul hozzá a felvidéki magyarság identitásának megőrzéséhez, amely a szlovákiai magyarság fennmaradását szolgálja. Az ennek a feladatrendszernek a szolgálatában álló könyvtár (kb. 3600 kötet, 1020 videokazetta, 165 CD, 91 CD-ROM) katalógusa az interneten keresztül is elérhető, jelenleg folyik a kölcsönzés gépesítése. Mivel Pozsonyban egyedüli intézményként kínálják a nagyközönségnek a magyar nyelvű napilapokat, magyarországi folyóiratokat, talán nem véletlen, hogy a látogatottsága folyamatosan növekszik (540 nyilvántartott olvasó, nagy részük diák, tudományos kutató, újságíró). A könyvtár helyiségeiben három számítógép áll a látogatók rendelkezésére. Az állomány gondozását helyi alkalmazott végzi.

Prágai Magyar Kulturális Központ

A könyvtár, amely 10 243 állományba vett kötetével Csehország legnagyobb hungarológiai gyűjteménye, nagy gondot fordít a cseh–magyar kapcsolatok történetét feldolgozó publikációk gyűjtésére is. A beíratkozott 1179 olvasó jelentős része Csehországban élő magyar, de növekszik az érdeklődő cseh írók, tudósok, művészek, újságírók és egyetemi hallgatók száma is. A zenei és CD-ROM állomány még jelentéktelen, szemben a szép kottatárral és a legnagyobb forgalmat lebonyolító videotárral. A könyvtár két helyi alkalmazottja megkezdte az állomány elektronikus feldolgozását.

Római Magyar Akadémia

A legnagyobb múltú, és több mint 25 000 kötetével messze a legnagyobb méretű és értékű intézeti könyvtár, amelynek gyűjteménye sokkal szélesebb kört ölel fel az átlagos intézeti könyvtárakénál (vallástörténet, jog, jogtörténet, művészettörténet, régészet, hadtörténet). Bár a háború utáni évtizedek megviselték, a klebelsbergi alapítású collegiunok közül a Római Akadémia könyvtára őrizte meg leginkább a századelőn megszervezett gyűjtemények jellegét. A jelenlegi könyvtár feladata kettős: egyfelől a humán tudományok (történelem, irodalom- és nyelvtudomány, művészettörténet stb.) területéről érkező magyar kutatók, ösztöndíjasok konzultációs könyvtára, másfelől az olasz érdeklődők,

diákok és tudományos szakemberek számára ad tájékoztatást a magyar kultúráról és tudományról, az egykori és mai Magyarországról. Sajnos, a patinás épület többi részéhez hasonlóan a könyvtár helyiségei és raktára is felújításra szorulnának, zaklatott történetéből kifolyólag jelentősek a könyv- és folyóirat-állományában mutatkozó hiányok, és számos rossz állapotban lévő dokumentumot kellene újrakövetni. A pénzügyi háttér azonban nem elegendő a fenti problémák gyors megoldásához. 2001 óta folyik az állomány gépre vitele. eddig mintegy 6000 rekordot tartalmaz az adatbázis (kurrens beszerzések, kézikönyvek, filozófia, vallás, általános társadalomtudomány, magyar irodalom). Tervbe vették a feldolgozott anyag internetes bemutatását. A könyvtári feladatok ellátása az intézet tudományos titkárának hatáskörébe tartozik.

Stuttgarti Magyar Kulturális és Tájékoztatói Központ

A 14 éve létrehozott intézet könyvtára több mint 4800 leltározott kötetből áll. Sajnos, a könyvtár két helyisége túlszűfolt, de az épületben nincs mód megfelelőbb elhelyezésre. A 185 beíratkozott olvasó többsége fiatal, egyre több közöttük a németajkú, akik elsősorban a filmújdonságok iránt érdeklődnek. Nagy szükség van ezért a kortárs magyar művek műfordításaira, és a német nyelven feliratozott filmekre (főként DVD-n). Megnőtt az interneten érkező kérések, kérdések száma is. A könyvtárat a tudományos titkár kezeli.

Szöfiai Magyar Kulturális Intézet

Több más gyűjteményhez hasonlóan ez a könyvtár is súlyos helyhiánnyal küszködik; állománya: 5000 könyv, 480 VHS, 192 CD, 1274 hanglezem. 251 kotta. A gyarapításban igyekeznek a hangsúlyokat a CD, CD-ROM és videokazetta beszerzések felé elvinni. A könyvtár látogatottsága jelentős, mert ez az egyetlen nagy hungarológiai gyűjtemény az országban. A videotárnak a Bolgár Televízió is rendszeres használója. A kotta- és hanglezemztár – bár jelentős részben elavult, hagyományos hanghordozókból áll – igen népszerű a bolgár zenészek közt. A könyvtárban helyi alkalmazott dolgozik.

Tallinni Magyar Intézet

Az intézet a közelmúltban új épületbe költözött, így a helyproblémák jelentősen csökkentek. A pár száz öröklött könyvből álló állomány feldolgozása, könyvtárrá szervezése, a hiányok pótlása jelenleg is folyik.

Varsói Magyar Kulturális Intézet

A könyvtár a Lengyelországban működő négy hungarológiai könyvtár közül (a másik három a varsói, a krakkói és a poznani egyetemen van) a legkorszerűbbnek tekinthető (kb. 8000 könyv, 727 videó, 216 CD és 300 lemez, 96 CD-ROM). A nyelvi akadályokra való tekintettel a könyvtár igyekszik nyomon követni a lengyelországi piacon megjelenő magyar újdonságokat. Havi átlagban a könyvtárat 100 olvasó látogatja. Egy részük magyar vagy más szakos egyetemista, cikkkehez, rádiós–televíziós adásokhoz anyagot gyűjtő újságíró vagy CD-ket és videofilmeket kölcsönző fiatal. A könyvtár gyakori látogatói a varsói általános, valamint középiskolák tanulói, akik különböző anyagokat, hanglezemceket, VHS-kazetákat, turisztikai ismertetőket kölcsönöznek ki magyar témájú rendezvényekre,

magyar napokra, vetélkedőkre. Az uniós csatlakozással megnőtt az érdeklődés hazánk iránt. A könyvtári katalógus számítógépre vitele folyamatban van. A könyvtárat nagy tapasztalattal rendelkező helyi alkalmazott működteti.

Kulturális intézetek az európai csatlakozás után

Magyarország 2004-es uniós csatlakozása új történelmi helyzetet teremt, amely felveti a kérdést, hogyan, milyen alapelveknek megfelelően működjenek tovább a külföldi kulturális intézetek. A jelenlegi nemzetközi kulturális és politikai helyzet kivételesnek tekinthető, hiszen az általános érdeklődés nemcsak Európában, hanem a távolabbi országokban is megnőtt Magyarország iránt. Erre a kihívásra próbál választ adni a NKÖM „Névjegyük Európában és a nagyvilágban” elnevezésű programja, amelyhez szervesen kapcsolódnia kell egy átgondolt kulturális intézeti stratégiának. Ennek értelmében az intézetek a magyar kulturális külpolitikai stratégia kitüntetett helyet elfoglaló intézményei, és a kormányprogram külügyi célkitűzéseit hivatottak megvalósítani. A kulturális kormányzat különösen három területen fektet hangsúlyt a külföldi magyar kulturális intézetek működésére. Az Európai Unió országaiban működő intézetek esetében a fő feladatok: az integráció támogatása, a magyar kulturális identitás bemutatása, valamint együttműködés a Magyarország-kép formálására irányuló nemzeti kezdeményezések megvalósításában. A közép-európai régióban található intézeteknél a regionális együttműködés kiindulási alapját biztosító közös kulturális örökség ápolása és bemutatása a cél. A másutt működő intézetek központi feladata a külpolitikai törekvések segítése a kulturális diplomácia eszközeivel. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján az intézetek szakmai munkájában továbbra is hangsúlyozottan fognak szerepelni a fogadó ország célközönsége igényeihez, érdeklődéséhez igazított nagy rendezvények: kulturális napok, hetek vagy évek, valamint a tematikailag körük szervezett kísérfőprogramok (ilyen a pillanatnyilag Nagy-Britanniában zajló „Magyar Magic” évad). A jövőben nagyobb szerepet fognak kapni a nagy presztízsű külföldi intézményekkel való együttműködésben megvalósuló kihelyezett programok. Ennek a koncepciónak az értelmében – főként az új alapítású központok esetében – előnyt fognak élvezni a csupán egy-két irodahelyiséget igénylő, menedzser szemléletű intézetek (erre szintén a londoni intézet a jó példa).

Az intézethálózat fejlesztése terén előkészítés alatt áll egy brüsszeli kulturális központ megnyitása, de jelenleg prioritása a meglévő intézetek infrastruktúrája európai szintre való emelésének van. Ezen belül is kiemelt fontosságúak az informatikai fejlesztések, amelyek elengedhetetlenek a könyvtárak modern információs központokká válásában. Azzal, hogy egyre több, a magyar kulturális örökség részét képező alkotás válik elérhetővé digitális formában, hogy a friss, naprakész információk legfőbb forrásává az internet válik, megváltozik a könyvtár szerepe is. Már nem csupán az amúgy is szűkösnek bizonyuló saját állományból tud információkat szolgáltatni az érdeklődőknek, hanem egy sokkal szélesebb körű, globálisabb forráshoz biztosíthat hozzáférést. A könyvtáraknak azonban – főként, ahol hagyományos törzsközönségük van – közösségi térnek is meg kell maradniuk, amelyek találkozási, informálódási lehetőséget biztosítanak a helyi magyar kolóniának, a magyar származásúknak és a magyar kultúra iránt érdeklődőknek.

A kulturális intézetek könyvtárai fennállásuk alatt többnyire nem álltak az érdeklődés homlokterében, egy látványos kiállítás, színvonalas előadás mindig nagyobb feltűnést kelt, nagyobb tömegeket vonz. Ezért talán sokszor fenntartásukra, fejlesztésükre is kevesebb anyagi forrás, odafigyelés jutott a szükségesnél. Ha azonban a mai körülmények között is sikeresen tudnak közreműködni az egyetemes magyar kultúra és tudomány eredményeinek bemutatásában, eljuttatásában a befogadó ország közönségéhez, segítik a magyar ösztöndíjasokat munkájukban, az odalátogatókat tájékozódásukban, akkor talán nem hiábavaló a létezésük, érdemesek a továbbfejlesztésre.

Varannai Zoltán

A határon túli magyar könyvtárak támogatásának alakulása a rendszerváltozás óta eltelt időben

1989 fordulópont volt a Kárpát-medence magyarsága számára. No persze itt most nem magáról a politikai változásról van szó, hanem annak egyik hozadékáról, az országhatárokkal sokfelé szabdalt magyarság közötti, illetve az anyaország és a határon túl élők közötti kapcsolatok megváltozásáról. Mindenki emlékszik a romániai forradalom idején megindult spontán segélyszállítmányokra, amelyek között az alapvető életfeltételeket biztosító élelmiszer és ruhanemű mellett már akkor megjelentek a szellemi táplálékot nyújtó könyvek. Az eltelt mintegy másfél évtized során aztán a könyvadományok spontán akciói (alkalmi könyvgyűjtések, alapítványi támogatások stb.) mellett egyre gyarapodtak a szervezeten és rendszeresen juttatott támogatások (pl. az Országos Széchényi Könyvtár, megyei és városi könyvtárak közvetlen kapcsolatai határon túli könyvtárakkal), végül 1996-ban megszületett a támogatások egységes keretbe szervezésének intézményes fóruma (a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma szervezésével megalakult A határon túli magyar könyvtárak fejlesztési programját gondozó szakmai bizottság). Sajnos – főleg anyagi okok miatt – ma, idestova tizenöt év után sem nélkülözhetik a határon túli magyar olvasók a hazai támogatásokat. A változás abban összegezhető, hogy a könyvjuttatások mellett egyre nagyobb teret kap a könyvtár mint intézmény fejlesztése, mind a technikai (számítógépes hardverek és szoftverek), mind a személyi (könyvtárosok képzése, továbbképzése) feltételek terén.

A támogatások rendszere és intenzitása régióként változó, eltérő lehetőségek és feltételek jellemzik a magyar könyvtárakat, könyvtári hálózatokat. És bizonyos mértékig eltérőek az olvasói igények is, amelyeknek a gyűjtemények meg kívánnak felelni.

A létszámában legkisebb magyar közösség Muravidéken él, mintegy hét és fél ezres (1991-es adat) lélekszámmal. Iskolai és közművelődési könyvtárak terén a jobb körülményekkel rendelkezők közé tartoznak. A Murszombati Területi Könyvtár magyar kapcsolatai az 1960-as évek közepéig nyúlnak vissza, amikor is a